

УДК 658.5

Аванесова Н.Е.

*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри «Фінанси та кредит»**Харківського національного університету будівництва та архітектури***МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА****THE TECHNIQUE OF A COMPLEX ESTIMATION OF EFFICIENCY
OF FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто основні методики оцінювання ефективності функціонування підприємства. Визначено сутність поняття «економічна ефективність». Встановлено вплив фінансової, інвестиційної та інноваційної діяльності на результати функціонування підприємства. Запропоновано комплексні методи оцінювання ефективності функціонування підприємства.

Ключові слова: підприємство, економічна ефективність, методи оцінювання, комплексна оцінка ефективності, суб'єкт господарювання.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные методики оценивания эффективности функционирования предприятия. Определена сущность понятия «экономическая эффективность». Установлено влияние финансовой, инвестиционной и инновационной деятельности на результаты функционирования предприятия. Предложены комплексные методы оценивания эффективности функционирования предприятия.

Ключевые слова: предприятие, экономическая эффективность, методы оценки, комплексная оценка эффективности, субъект хозяйствования.

ANNOTATION

The article describes the main methods of assessment of efficiency of functioning of the enterprise. The essence of "economic efficiency". The influence of financial, investment and innovative activities on the functioning of the enterprise. The proposed integrated methods of assessment of efficiency of functioning of the enterprise.

Keywords: enterprise, economic efficiency, evaluation methods, comprehensive evaluation of, a business entity.

Постановка проблеми. Проблеми розвитку української економіки в трансформаційний період підтвердили неготовність більшості промислових підприємств держави до функціонування в нових ринкових умовах господарювання. Сучасні цивілізовані ринкові відносини – це синтез державного регулювання та ринкового саморегулювання з таким співвідношенням між ними, яке для кожної незалежної країни є своїм і визначається її конкретними економічними умовами, історією та менталітетом народу [1, с. 7]. Як зазначає М. Павловський у своєму дослідженні України, в перші роки переходного періоду розвивалася у суперечності між основними принципами та законами ринку, які зумовили поступове руйнування економічної системи держави.

Саме тому український шлях переходу до досконалої ринкової економіки виявився занадто повільним і не досить успішним. Як зазначено в аналітичній доповіді Департаменту

монетарної політики та економічного аналізу НБУ «Аналіз економічного стану України (грудень 2014 року)», обсяг виробництва базових галузей економіки країни за 2014 рік знизився до 9,6%, зокрема, обсяги виробництва в промисловості знизилися на 10,7%, в будівництві – на 21,7%, оборот роздрібною торгівлі зменшився на 8,6% [2].

У цілому можна констатувати той факт, що визначальним для економіки України став 2008 рік. Світова фінансово-економічна криза виявила недоліки української економіки наприкінці 2008 року, і, як наслідок, ВВП України в 2009 році знизився на 14,8% [2]. Ще одним піковим для української економіки роком став 2014-й: початок військових дій на сході країни та втрата основного ринку збуту продукції більшості українських підприємств у Російській Федерації.

Зазначені умови активізувати перед українськими підприємствами проблеми розробки напрямів підвищення ефективності власного функціонування. Однак, насамперед, потрібно визначитися з поняттям «ефективність» та методами її оцінки, оскільки саме правильні результати оцінювання ефективності функціонування підприємств у минулому мають стати основою для розробки зазначених напрямів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальноприйнятому розумінні економічна ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших витрат діяльності [3, с. 508]. С. Мочерний у своєму дослідженні стверджує, що для підприємств у розвинених країнах метою забезпечення економічної ефективності є не максимізація прибутку, а максимізація чистого прибутку на одного зайнятого. Більш конкретними показниками економічної ефективності є продуктивність і фондомісткість праці, фондовіддача та фондомісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергомісткість продукції тощо [3, с. 508].

Зауважимо, що поняття економічної ефективності є досить відпрацьованим і більшістю науковців зводиться до кінцевого корисного ефекту від застосування засобів виробництва та живої праці, а також їх спільних вкладень.

У роботі класиків економічної думки К. Макконнелла та С. Брю зазначено, що «економічна ефективність – це співвідношення між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягів товарів чи послуг; виробництво продукту визначеної вартості за найменшої затрати ресурсів; досягнення найбільшого обсягу виробництва товарів чи послуг із застосуванням ресурсів зазначеної вартості» [4, с. 128].

Багато науковців, зокрема Г. Черевко, пропонує визначати економічну ефективність як складну економічну категорію, що пов'язана з цілеспрямованою раціональною людською діяльністю, цитуємо: «...вона зображає певні виробничі відносини, що складаються між суспільством в цілому та підприємствами, а також окремими працівниками та безпосередньо пов'язана з дією об'єктивних економічних законів, розвитком продуктивних сил, характером виробничих відносин, [5, с. 217].

Т. Маренич і К. Білецька у своєму дослідженні пропонують визначати економічну ефективність як відносну величину, що зображає відношення отриманих результатів до понесених витрат або співвідношення кінцевих результатів до затрачених ресурсів [6]. А. Череп та Є. Стрілець, посилаючись на дослідження П. Хейне, зауважують, що економічна ефективність – це позитивний чинник, пов'язаний з ефективністю й економічністю, які характеризують результативність використання засобів для досягнення цілей [7].

Отже, економічна ефективність – це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки), основною особливістю яких є вартісний характер засобів досягнення мети, а в деяких випадках і самої мети [8, с. 520].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, наведені підходи до визначення поняття «економічна ефективність» мають суттєвий недолік. За такого підходу економічна ефективність визначається тільки в аспекті ефективності виробництва. При цьому нівелює вплив фінансової, інвестиційної та інноваційної діяльності на результати функціонування підприємства.

Метою статті є розробка методики оцінювання комплексної ефективності функціонування підприємства за допомогою методів оцінювання ефективності кожного окремого виду діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною функціонування підприємства є його виробничі діяльність. На думку різних вчених, її ефективність можна оцінити як ефективність виробництва з позицій економіки підприємства й ефективність управління з позицій менеджменту.

Економічну ефективність виробничої діяльності з позицій економіки підприємства науковці найчастіше ототожнюють із загальним

поняттям економічної ефективності. Це, як вже зазначалося раніше, є суттєвим недоліком, але зустрічається в економічній літературі.

Так, у дослідженнях О. Пітик і Б. Грабовецького ефективність виробництва визначено як узагальнену економічну категорію, якісна характеристика якої зображена у високій результативності використання живої й уречевленої у засобах виробництва праці [9, с. 35]. У свою чергу, С. Кирильчук відзначає: «ефективність виробництва відноситься до ключових категорій ринкової економіки та безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку виробництва в цілому та кожного підприємства зокрема» [10, с. 292]. Ефективність виробництва як об'єктивна економічна категорія, що характеризує рівень досягнення загальних й окремих результатів від оптимального використання всіх ресурсів підприємства розкрито в роботі Г. Осовської й О. Осовського [11, с. 636].

На думку С. Михайлова, ефективність виробництва як економічна категорія зображає дію об'єктивних економічних законів, які проявляються в результаті виробництва, і є формою реалізації мети суспільного виробництва, тобто показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва та живої праці, а також спільних їх вкладень [12, с. 187]. Економічну ефективність виробництва як узагальнене й повне визначення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці та робочої сили на підприємстві за певний період часу визначили О. Шляги та М. Гальцева [13].

Відповідно до наведених трактувань ефективність виробничої діяльності з позицій економіки підприємства визначається за такими групами показників:

- ефективність використання основних засобів;
- ефективність використання оборотних засобів;
- ефективність використання праці;
- ефективність використання матеріальних ресурсів;
- показники якості продукції;
- узагальнені показники ефективності діяльності підприємства.

У свою чергу, М. Дуванова й О.Ю. Попова [14] зазначають, що поняття ефективності управління в багатьох аспектах збігається з поняттям ефективності виробництва та визначається рівнем результативності об'єкту, яким керують. Майже аналогічної думки дотримується Г. Дудукало. Учений у своєму дослідженні стверджує, що найпоширенішим визначенням ефективності управління є співвідношення отриманого результату з витратами підприємства або співвідношення отриманого результату з наміченими цілями [15]. Б. Андрушков та О. Кузьмін трактують ефективність управління як співпрацю людей у послідовному русі до спільної мети, цінність якої перевищує витрати ресурсів, енергії або зусиль [16, с. 92].

Відповідно до наведених вище трактувань ефективність виробничої діяльності підприємства з позицій менеджменту визначається за допомогою загальних і часткових показників. Загальні показники більшою мірою стосуються безпосередньо виробничої діяльності, а часткові характеризують ефективність використання окремих видів ресурсів, поділяючись на показники, що належать до оцінки ефективності підсистеми, якою керують та яка курує сама.

Далі у дослідженні ми пропонуємо використовувати такі показники для оцінювання ефективності виробничої діяльності підприємства:

- коефіцієнт фондівдачі основних засобів;
- коефіцієнт оновлення основних засобів;
- коефіцієнт фізичного зносу основних засобів;
- коефіцієнт матеріалівдачі;
- коефіцієнт витрат на 1 грн товарної продукції;
- коефіцієнт продуктивності праці.

Запропонований підхід дасть змогу поєднати оцінку ефективності виробничої діяльності підприємства як з позицій економіки підприємства, так і з позицій менеджменту, а також уникнути подвійного застосування показників під час комплексного оцінювання.

Не менш важливою для підприємства є його фінансова діяльність, яка являє собою систему форм і методів, що використовуються для фінансового забезпечення функціонування підприємства та досягнення ним поставлених цілей. Тобто це така практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів [17, с. 38].

На думку багатьох науковців, ефективність фінансової діяльності підприємства визначається за показниками його платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності [18, с. 269; 19, с. 577; 20].

Отже, платоспроможність – це наявність у підприємства коштів для погашення ним у встановлений термін і в повному обсязі своїх боргових зобов'язань, які виникають унаслідок кредитних та інших операцій грошового характеру [21, с. 192]. З огляду на це, нами для подальшого використання було обрано основні показники статичної платоспроможності підприємства: коефіцієнти покриття, швидкої ліквідності та абсолютної ліквідності.

Фінансова стійкість підприємства – це такий стан його фінансових ресурсів, їх розподілу й використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку та капіталу для збереження платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику [22, с. 281]. Як і попереднє поняття, фінансова стійкість підприємства є найбільш поширеним у практиці оцінювання ефективності фінансової діяльності підприємства. Тому для дослідження цього ми пропонуємо використовувати такі коефіцієнти фінансової автономії, маневрування власним капіталом

та забезпеченості власними оборотними засобами.

Наступна група показників оцінювання ефективності фінансової діяльності підприємства використовується під час аналізу його ділової активності. Ділова активність підприємства, на думку багатьох науковців, – це комплексна характеристика, яка втілює різні аспекти діяльності підприємства, а тому визначається системою таких критеріїв, як місце підприємства на ринку конкретних товарів, географія ділових відносин, репутація підприємства як партнера, активність інвестиційно-інноваційної діяльності, конкурентоспроможність [23, с. 264; 24, с. 91].

Для оцінювання ділової активності підприємства ми пропонуємо використовувати коефіцієнти оборотності активів, оборотності дебіторської заборгованості, оборотності кредиторської заборгованості, термін погашення дебіторської заборгованості, термін погашення кредиторської заборгованості, коефіцієнти оборотності запасів, оборотності основних засобів та оборотності власного капіталу.

Остання група показників, що характеризує ефективність фінансової діяльності підприємства, стосується оцінки рентабельності. Рентабельність як економічна категорія характеризує вигідність й ефективність виробництва (авансованих фондів, капіталу) за критеріями його прибутковості [25, с. 197]. У подальшому дослідженні нами буде використано такі показники рентабельності:

- коефіцієнт рентабельності основних засобів;
- коефіцієнт рентабельності персоналу;
- коефіцієнт рентабельності матеріальних витрат;
- коефіцієнт чистої рентабельності продаж;
- коефіцієнт рентабельності активів; коефіцієнт рентабельності власного капіталу.

У сучасних умовах господарювання з урахуванням збільшення тенденцій глобалізації світової економіки перед підприємствами дедалі гостріше постає проблема виживання та забезпечення власної життєздатності, а також збереження та розширення ринкової ніші. Вирішення цієї проблеми в економічних дослідженнях останніх років покладається на інвестиційну й інноваційну діяльність. Саме тому, на нашу думку, для визначення комплексної ефективності функціонування підприємства окрему увагу слід приділити оцінці ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності.

У найбільш загальному розумінні інвестиційна діяльність являє собою цілеспрямований процес формування необхідних інвестиційних процесів, збалансований відповідно до обраних параметрів інвестиційної програми (інвестиційного портфеля) на основі вибору ефективних об'єктів (інструментів) інвестування та забезпечення їх реалізації [26, с. 11].

Ураховуючи вищевикладене, зауважимо, що погляди науковців щодо визначення ефективності інвестиційної діяльності значно різняться. Тому в подальших дослідженнях ми пропонуємо використовувати такі показники:

- коефіцієнт реальної вартості майна;
- коефіцієнт забезпеченості необоротних активів власним капіталом;
- коефіцієнт рентабельності інвестицій у необоротні активи;
- коефіцієнт рентабельності інвестицій в оборотні активи;
- коефіцієнт рентабельності інвестованого в підприємство капіталу.

На сьогодні існує багато трактувань інноваційної діяльності. Так, на думку С. Покропивного, інноваційна діяльність – це процес, спрямований на створення та реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений технологічний процес, який

використовується у практичній діяльності, новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження та розробки [29, с. 24].

Т. Пожуєва визначає оцінку ефективності інноваційної діяльності підприємства як один із найбільш спірних і проблемних аспектів теорії інноваційного менеджменту. Причина цього криється у принциповій відмінності інноваційної діяльності від інвестиційної, для якої розроблена узагальнена система оцінювання ефективності на основі прибутковості [30]. Ми цілком погоджуємось з цим визначенням, але зауважимо, що відсутній єдиний інструментарій оцінювання ефективності інноваційної діяльності.

Беручи до уваги дослідження П. Смоленюка [31, с. 333–334], П. Харіва [32, с. 121–123], Л. Лисенко [33, с. 11–12], нами запропоновано використовувати для оцінки ефективності інноваційної діяльності такі показники:

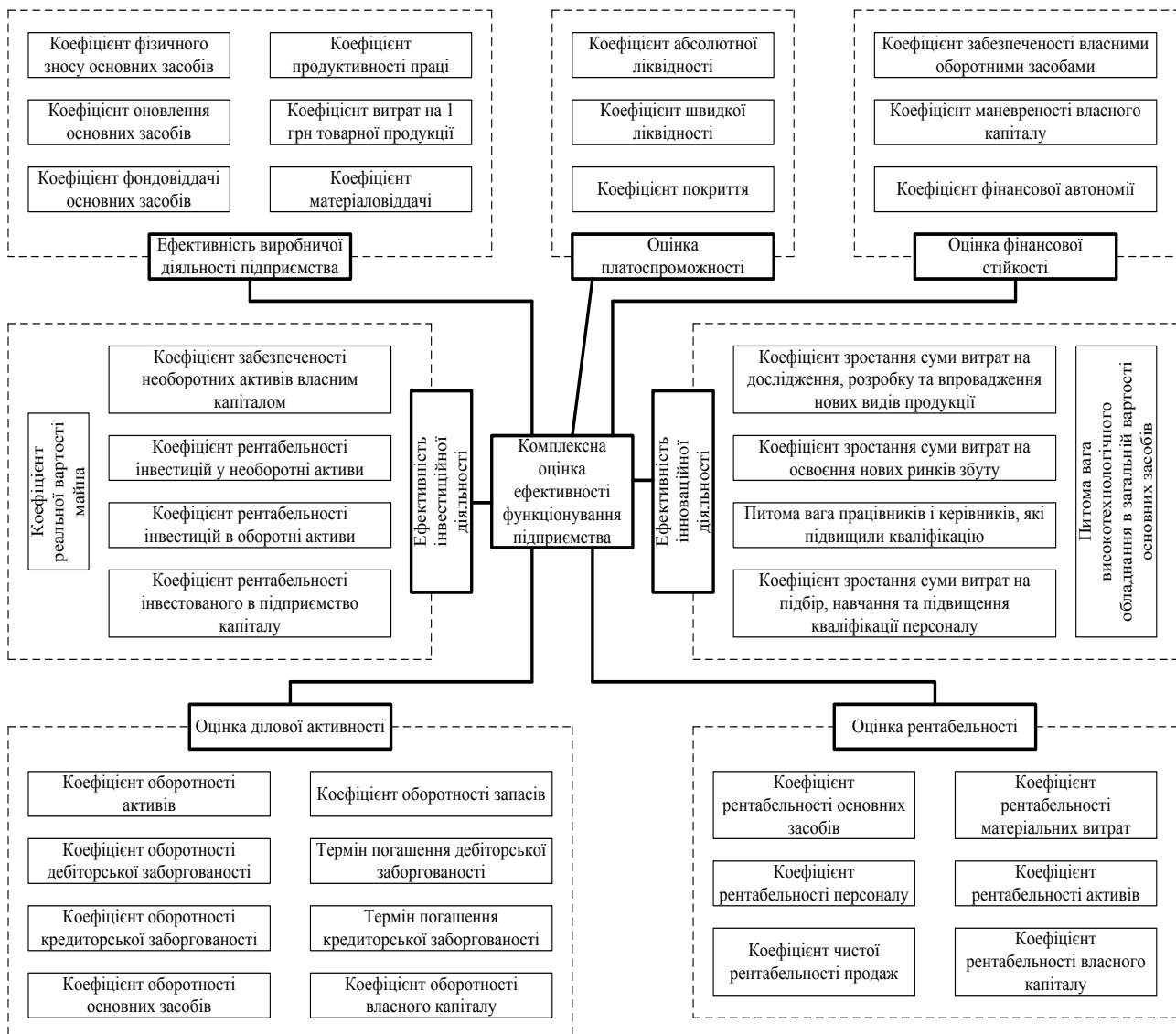

Рис. 1. Система показників для оцінки комплексної ефективності функціонування підприємства

– коефіцієнт зростання суми витрат на дослідження, розробку та впровадження нових видів продукції;

– питома вага високотехнологічного обладнання в загальній вартості основних засобів;

– коефіцієнт зростання суми витрат на освоєння нових ринків збуту;

– питома вага працівників і керівників, які підвищили кваліфікацію;

– коефіцієнт зростання суми витрат на підбір, навчання та підвищення кваліфікації персоналу.

На основі проведеного дослідження наведемо власну систему оцінювання комплексної ефективності функціонування підприємства (див. рис. 1).

Висновки. Таким чином, комплексна оцінка ефективності функціонування підприємства, на нашу думку, має визначатися за показниками ефективності виробничої діяльності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, показниками ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Павловський М. Макроекономіка перехідного періоду: український контекст : [монографія] / М. Павловський. – К. : Техніка, 1999. – 336 с.
2. Аналіз економічного стану України (грудень 2014 року) : аналітична доповідь Департаменту монетарної політики та економічного аналізу НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4972952>.
3. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / за ред С. Мочерного. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
4. Макконнелл К. Економікс. Принципы, проблемы и политика : в 2-х т. / К. Макконнелл, С. Брю ; пер. с англ. – М. : Республика, 1992. – Т. 2. – 399 с.
5. Економіка підприємства : [навч. посібник] / [Г. Черевко, Ф. Горбонос, Г. Іваницька, Н. Павленчик] ; за ред. Г. Черевка. – Львів : Априорі, 2004. – 384 с.
6. Маренич Т. Сутність категорії «економічна ефективність виробництва» / Т. Маренич, К. Білецька // Вісник Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_150/11.pdf.
7. Череп А. Ефективність як економічна категорія / А. Череп, Є. Стрілець // Ефективна економіка: електронне фахове наукове видання. – 2013. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>.
8. Жнякін Б. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Б. Жнякін, В. Краснова. – Донецьк : Альфа-прес, 2005. – 560 с.
9. Пітик О. Маркетингова стратегія в управлінні виробництвом насіння соняшнику : [монографія] / О. Пітик, Б. Грабовський. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 156 с.
10. Економіка підприємства : [навч. посібник] / за ред. С. Кирильчук. – Сімферополь : Таврида, 2013. – 444 с.
11. Осовська Г. Основи менеджменту : [підручник] / Г. Осовська, О. Осовський. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Кондор, 2008. – 664 с.
12. Михайлов С. Економіка аграрного виробництва : [підручник] / С. Михайлов, В. Ярова, Г. Заєць ; за ред. С. Михайлова. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – 396 с.
13. Шляга О. Шляхи підвищення ефективності роботи підприємства / О. Шляга, М. Гальцев // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zdia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_066.pdf.
14. Дуванова, М. Комплексна оцінка ефективності управління підприємствами / М. Дуванова, О. Попова // Збірка матеріалів Днів теорії та практики інвестування : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Сучасні проблеми управління інвестиційною та інноваційною діяльністю» / за заг. ред. В. Хобти. – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uran.donetsk.ua/~masters/2015/iem/duvanova/library/article.htm>
15. Дудукало Г. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства / Г. Дудукало // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031>.
16. Андрушков Б. Основи менеджменту : [навч. посібник] / Б. Андрушков, О. Кузьмін. – Львів : Світ, 2005. – 296 с.
17. Фінансова діяльність підприємства : [підручник] / [О. Бандурка, М. Коробов, П. Орлов, К. Петрова]. – К. : Либідь, 1997. – 312 с.
18. Шаповал В. Економіка підприємства: Уведення у спеціальність : [навч. посібник] / В. Шаповал, Р. Аврамчук, О. Ткаченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.
19. Савицька Г. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посібник] / Г. Савицька. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 668 с.
20. Кременська Ю. Вибір системи показників для аналізу та оцінки ефективності діяльності підприємства / Ю. Кременська // Інноваційні дослідження в наукових роботах студентів. – 2010. – Вип. 32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kpi.kharkov.ua>.
21. Тарасенко Н. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства / Н. Тарасенко. – 2-ге вид., стер. – К. : Алеута, 2003. – 485 с.
22. Онисько С. Фінанси підприємства : [підручник] / С. Онисько, П. Марич. – Львів : Магнолія Плюс, 2004. – 367 с.
23. Загородна О. Діагностика фінансового стану і стійкості функціонування підприємства / О. Загородна, В. Серединська // Економічний аналіз : збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 7. – С. 262–265.
24. Плиса В. Стратегія забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в економіці України : [монографія] / В. Плиса, І. Приймак. – Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2009. – 144 с.
25. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / за голов. ред. С. Мочерного. – К. : Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.
26. Пересада А. Інвестування : [навч. посібник] / А. Пересада. – К. : КНЕУ, 2004. – 250 с.
27. Лимитовский А. Основы оценки инвестиционных и финансовых решений / А. Лимитовский. – М. : ДеКА, 1997. – 184 с.
28. Божко Т. Критерии финансовой оценки инвестиционных проектов / Т. Божко // Бизнес Информ. – 1998. – № 20. – С. 44–47.
29. Покропивний С. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання / С. Покропивний // Економіка України. – 1995. – № 2. – С. 22–25.

30. Пожуєва Т. Економічна оцінка ефективності інноваційної діяльності / Т. Пожуєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2693/st_39_15.pdf?sequence=1.
31. Смоленюк П. Аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємства / П. Смоленюк // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 5. – С. 332–336.
32. Харів П. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інвестиційних процесів / П. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.
33. Лисенко Л. Оцінка ефективності інноваційної діяльності промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Л. Лисенко. – Х., 2010. – 17 с.